

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗВОРОТНОГО ЗАПИТУ (REVERSE SOLICITATION) НА РИНКУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ

IMPLEMENTATION OF THE REVERSE SOLICITATION PRINCIPLE IN THE VIRTUAL ASSET MARKET IN UKRAINE

Кулик О.І., к.ю.н., докторант

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України»*

Стаття присвячена впровадженню принципу зворотного запиту (reverse solicitation) на ринку віртуальних активів в Україні. Актуальність статті пояснюється тим, що існує чимало криптобірж, які позиціонують себе українськими, хоча насправді мають іноземну реєстрацію та фактично функціонують як постачальники послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, зареєстровані за правом іноземної держави. В такому випадку відбувається взаємодія українських споживачів з іноземними постачальниками послуг, які не отримали дозвіл на провадження діяльності відповідно до встановленого в Україні порядку. Обґрунтовано, що запровадження в Україні принципу зворотного запиту легалізує відносини українських споживачів з постачальниками послуг, діючими за правом іноземної держави, але, при цьому, залишить ці відносини у чітко визначених рамках, коли таке надання послуг дозволяється.

Дослідженням виявлено, що впровадження принципу зворотного запиту, відповідає потребам ринку віртуальних активів в Україні на сучасному етапі його розвитку, та полягатиме в закріпленні у законодавстві положень про те, що якщо клієнт, зареєстрований або розташований в Україні, за власною виключною ініціативою ініціює надання послуги, пов'язаної з оборотом віртуальних активів, постачальником послуг, зареєстрованим як учасник ринку віртуальних активів за правом іноземної держави, вимога щодо отримання дозволу не застосовується до надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів відповідного виду, визначеного Законом України «Про віртуальні активи».

За результатами проведеного дослідження запропоновано внести зміни у Закон України «Про віртуальні активи». Крім того обґрунтовано пропозицію щодо необхідності розробки підзаконного нормативно-правового акта Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, що визначатиме порядок та умови, на яких постачальником послуг може бути іноземна юридична особа, яка є учасником ринку віртуальних активів за правом іноземної держави. Відповідно, у статті аргументовано низку рекомендацій до практичної реалізації принципу зворотного запиту та його дотримання.

Ключові слова: віртуальні активи, ринок віртуальних активів, постачальники послуг, пов'язаних з ринком віртуальних активів, зворотний запит, reverse solicitation.

The article focuses on the implementation of the reverse solicitation principle in the virtual assets market in Ukraine. The relevance of the article is explained by the fact that there are many crypto-exchanges that position themselves as Ukrainian, although they are actually registered abroad and actually function as service providers related to the turnover of virtual assets registered under the law of a foreign state. In this case, Ukrainian consumers interact with foreign service providers that have not obtained a permit to operate in accordance with the procedure established in Ukraine. It was found that the introduction of the principle of reverse solicitation in Ukraine will legalize the relations of Ukrainian consumers with service providers acting under the law of a foreign state, but at the same time will leave these relations within a clearly defined framework when such service provision is allowed.

The study found that the introduction of the principle of reverse solicitation meets the needs of the virtual asset market in Ukraine at the current stage of its development and will consist in enshrining in the legislation the provisions that if a client registered or located in Ukraine, on his own sole initiative, initiates the provision of a service related to the turnover of virtual assets by a service provider registered as a participant in the virtual asset market under the law of a foreign state, the requirement to obtain a permit does not apply to the provision of services related to the turnover of virtual assets.

Based on the results of the study, the author proposes to amend the Law of Ukraine "On Virtual Assets". In addition, the author substantiates the proposal that a subordinate regulatory legal act of the National Securities and Stock Market Commission should be developed which would determine the procedure and conditions under which a foreign legal entity which is a participant of the virtual assets market under the law of a foreign state may be a service provider. Accordingly, the article provides a number of recommendations for the practical implementation of the reverse solicitation principle and its compliance.

Key words: virtual assets, virtual asset market, providers of services related to the virtual asset market, reverse solicitation.

Актуальність теми дослідження. Ринок віртуальних активів є глобальним і у зв'язку з технологічними особливостями його функціонування вкрай складно запобігти контактам українських споживачів з постачальниками послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, із іноземних держав. П. Бейнс (Bains) та співавтори звернули увагу, що транскордонний характер криптовалют може зробити регулювання, нагляд та правозастосування особливо складними, а багато постачальників послуг, таких як криптобіржі і деякі емітенти працюють в офшорних юрисдикціях, але надають послуги по всьому світу [1, с. 29]. Існує чимало криптобірж, які позиціонують себе українськими, хоча насправді мають іноземну реєстрацію та фактично функціонують як постачальники послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, зареєстровані за правом іноземної держави. В такому випадку відбувається взаємодія українських споживачів з іноземними постачальниками послуг, які не отримали дозвіл на провадження діяльності відповідно до встановленого в Україні порядку.

З такою ситуацією стикаються практично всі країни світу і на рівні Європейського Союзу (далі також – ЄС) це питання вирішено шляхом регламентації у ст. 61 Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2023/1114 від 31 травня 2023 року про ринки крипто-активів та внесення змін до Регламенту Ради (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010, а також до Директиви 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937 (The Markets in Crypto-Assets Regulation, MiCA) положень, які передбачають, що надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, постачальником з третьої країни дозволяється, але суворо обмежене випадками, коли така послуга ініціюється за власною виключною ініціативою клієнта (так званий виняток «reverse solicitation», зворотний запит). На вебсайті криптобіржі «Binance» наголошується, що це може дати досвідченим криптоінвесторам більше можливостей легально інвестувати [2].

Видається, що запровадження в Україні принципу зворотного запиту легалізує відносини українських спо-

живачів з постачальниками послуг, діючими за правом іноземної держави, але, при цьому, залишить ці відносини у чітко визначених рамках, коли таке надання послуг дозволяється.

Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX, який досі не набрав чинності, містить положення, що постачальником послуг може бути іноземна юридична особа, яка є учасником ринку віртуальних активів й за правом іноземної держави провадить діяльність як постачальник послуг у порядку та на умовах, визначених Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку з урахуванням вимог та обмежень, визначених Законом України «Про віртуальні активи» (ч. 6 ст. 9), що дозволяє розвинути наведені положення в повноцінну реалізацію принципу зворотного запиту.

Стан наукової розробки. Серед зарубіжних науковців питання принципу зворотного запиту досліджувала К. Скорпен (Skorpen) у своїй праці про принцип зворотного запиту в рамках регулювання ринків криптоактивів у ЄС [3]. А. Біанеллі (Vianelli) та А. Панталео (Pantaleo) аналізували побічно зазначене питання у праці, що присвячена шляху до MiCA в ЄС [4]. Н. Зієдс (Zieds) розглядав певні аспекти зворотного запиту у сфері фінансових послуг [5]. Проте у вітчизняній правовій науці відсутні дослідження стосовно зазначених питань.

Мета дослідження. Наведене свідчить про актуальність заявленої теми дослідження, мета якого полягає в обґрунтуванні пропозицій щодо впровадження принципу зворотного запиту (reverse solicitation) на ринку віртуальних активів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея застосування принципу зворотного запиту в цілому не є новою та протягом певного часу уже реалізована в ЄС від часу прийняття Директиви Європейського Парламенту і Ради 2014/65/ЄС від 15 травня 2014 року про ринки фінансових інструментів та про внесення змін до Директиви 2002/92/ЄС та Директиви 2011/61/ЄС (нова редакція) (далі також – MiFID II). У ст. 42 MiFID II передбачається, що якщо роздрібний клієнт або професійний клієнт (у значенні Розділу II Додатку II MiFID II), заснований або розташований в ЄС, за власною виключною ініціативою ініціює надання інвестиційної послуги або діяльності постачальника з третьої країни, вимога щодо отримання дозволу згідно зі статтею 39 MiFID II не застосовується до надання такої послуги або діяльності постачальником послуг третьої країни такої особі, включаючи відносини, що безпосередньо стосуються надання такої послуги або діяльності. Цей принцип отримав назву зворотний запит.

Дослідник Н. Зієдс (Zieds) зауважив, що у випадку, якщо клієнт з ЄС звернувся до інвестиційної компанії за власною виключною ініціативою, то надання послуг цьому конкретному клієнту буде розглядатися як таке, що відбулося за межами ЄС, а отже, більше не підпадає під дію законодавства ЄС. Скориставшись принципом зворотного запиту постачальники послуг з країн, що не є членами ЄС, отримують можливість зменшити витрати, адже певні європейські стандарти можуть виявитися для них занадто важким тягарем коли вони прагнуть здійснювати лише епізодичні транзакції з клієнтами з ЄС [5, с. 8]. На тому, що іноземним фінансовим компаніям може бути важко дотриматись установлених в ЄС правил наполягає і А.-М. Девіс (Davis), зауважуючи, що у такому випадку може застосовуватись принцип зворотного запиту [6, с. 24]. Х. Немечек (Nemeczek) та С. Пітц (Pitz), у свою чергу, також зазначили, що здійснення банківської діяльності та надання інвестиційних послуг на основі зворотного запиту залишається можливим для установ з третіх країн без будь-яких ліцензійних вимог [7, с. 38].

Т. Донеган (Donegan), Б. Рейнолдс (Reynolds) та С. Колінз (Collins) наголосили, що зворотні запити відповідно до MiFID II можна розглядати як загальноєв-

ропейську концепцію, яка вкорінилася в національному законодавстві країн ЄС і, відповідно до позиції регулятора – Європейського органу із цінних паперів і ринків (European Securities and Markets Authority, ESMA), будь-які засоби маркетингу для нових клієнтів з ЄС не є можливими в рамках зворотного запиту, включаючи прес-релізи, рекламу в інтернеті, брошури, телефонні дзвінки (в тому числі холодні дзвінки) або особисті зустрічі [8]. Е. Вимеєрш (Wymeersch) узагальнив, що у цьому випадку активний маркетинг не дозволяється і, ймовірно, буде суворо контролюватись наглядовими органами. В той же час учений вважає, що застосування зворотного запиту відрізняється в різних країнах, що призводить до додаткових обмежень або гнучкості [9, с. 8]. А. Прум (Prum) вважає, що одні держави-члени ЄС більш спокійно ставляться до обставин, за яких банк третьої країни може мати справу з клієнтом у цій державі-члені на основі зворотного запиту, але інші надають перевагу місцю проживання клієнта і дозволяють працювати з такими клієнтами лише банкам, які мають на це спеціальний дозвіл [10, с. 4]. М. Луїс (Louisse) та М. ван Рійн (Rijn) наполягають, що використання зворотного запиту має бути скоріше винятком, ніж правилом [11, с. 192].

Отже, на фінансовому ринку ЄС зворотний запит визнається винятком із загального правила та полягає в тому, що у випадку звернення клієнта до постачальника послуг, зареєстрованого за правом іноземної держави, за виключною ініціативою клієнта, послуга може бути надана без певного дозволу, що за загальним правилом потребується в юрисдикції місцезнаходження клієнта.

Хоча Д. Зетше (Zetzsche) та співавтори зауважили, що формулювання щодо зворотного запиту в статті 42 MiFID – це не більше ніж підтвердження дозволених зворотних запитів. Водночас бракує правил, які б чітко регулювали зворотні запити в інших фінансових законах ЄС, окрім MiCA [12, с. 108], а тому принцип зворотного запиту, що був уперше впроваджений на фінансовому ринку ЄС, знайшов своє подальше відображення на ринку віртуальних активів ЄС, починаючи з прийняття MiCA.

А. Біанеллі (Vianelli) та А. Панталео (Pantaleo) звернули увагу, що для постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, зареєстрованих за правом іноземних держав, зацікавлених у наданні послуг громадянам ЄС, доступні варіанти або отримати дозвіл на провадження діяльності згідно з загальним порядком MiCA, або використовувати виняток, передбачений ст. 61 MiCA, тобто принцип зворотного запиту [5, с. 7].

Ф. Аннунзіата (Annunziata) підсумувала, що режим зворотного запиту, який застосовується до інвестиційних компаній з третіх країн, що надають послуги з криптоактивів за власною ініціативою клієнтів натхненний аналогічним режимом MiFID. Відповідно, якщо постачальник послуг з третьої країни просто надає послугу виключно в контексті відносин, ініційованих клієнтом, вимога щодо отримання дозволу, передбачена статтею 59 MiCA, не застосовується. З іншого боку, у випадку активної поведінки з боку постачальника послуг, у формі запиту, просування або реклами послуги, виняток не застосовується [13, с. 58–59].

М. Леманн (Lehmann) підсумував, що єдиний спосіб, яким громадяни ЄС можуть отримати доступ до послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, що надаються постачальниками з третіх країн – це пошук іноземних пропозицій за власною ініціативою, проте це створює додаткові ризики для клієнтів, оскільки такі пропозиції можуть бути абсолютно нерегульованими [14, с. 22]. Також І. Барсан (Barsan) зазначив, що MiCA чітко передбачає виняток щодо зворотного запиту, що дозволяє постачальникам послуг з третіх країн обслуговувати клієнтів з ЄС, якщо вони відповідають на запит клієнта без активного залучення його до співпраці. Як наслідок, ці майданчики

з третіх країн можуть обслуговувати клієнтів з ЄС, якщо вони не займаються прямим маркетингом або переманюванням в межах ЄС [15, с. 8].

Преамбула MiCA (п. 75) передбачає, якщо постачальник третьої країни надає послуги, пов'язані з оборотом віртуальних активів, за власною ініціативою особи, заснованої в ЄС, ці послуги не повинні вважатися такими, що надаються в ЄС. Проте, відповідно до цього ж пункту, якщо постачальник з третьої країни звертається до клієнтів або потенційних клієнтів в ЄС або просуває чи рекламує послуги або діяльність, пов'язану з віртуальними активами, в ЄС, то її послуги уже не повинні вважатися такими, що надаються за власною ініціативою клієнта.

У розв'язок наведеного ч. 1 ст. 61 MiCA передбачає, що якщо клієнт, заснований або розташований в ЄС, за власною виключною ініціативою ініціює надання послуги, пов'язані з оборотом віртуальних активів, постачальником третьої країни, вимога щодо отримання дозволу згідно зі ст. 59 MiCA не застосовується до надання цієї послуги такому клієнту.

При цьому відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 61 MiCA у разі, якщо постачальник з третьої країни звертається до клієнтів або потенційних клієнтів в ЄС, це не вважається послугою, що надається за власною виключною ініціативою клієнта. При чому абз. 2 застосовується, незважаючи на будь-яке договірне положення або застереження, що передбачає інше (абз. 3 ч. 1 ст. 61 MiCA). З цього приводу фахівці звертають увагу, що таке обмеження на зворотний запит впливає з досвіду його застосування згідно з MiFID II, адже мають місце деякі сумнівні практики, як-то завуальоване включення таких умов до користувацької угоди або спливаючих вікон з відміткою «я згоден», де клієнт заявляв, що трансакції були виконані на його власну ініціативу [16]. Тому, вочевидь, як відмітили С. Хугемстра (Hooghiemstra) та М. Хамдауї (Hamdaoui), принцип зворотного запиту сам по собі не може розглядатись як бізнес-стратегія [17, с. 14].

Видається, що згода клієнта має відмічатись достеменно ознайомленням з тим, що звернення за послугою відбувається саме за його власною виключною ініціативою. Як зазначила К. Скорпен (Skorpen), буквально прочитання терміну «власна виключна ініціатива» передбачає, що клієнт повинен самостійно і без будь-якого стороннього впливу зробити дії, щоб отримати певну послугу. Природним висновком з терміну «виключна ініціатива» є те, що він виключає можливість для постачальників послуг третіх країн намагатися впливати на клієнта або переконувати його отримати послугу, пов'язану з оборотом віртуальних активів [3, с. 29]. Тобто споживач має бути достеменно обізнаний з тим, що звертається за такою послугою до постачальника послуг, зареєстрованого за правом іноземної держави, що потребує належного інформування споживачів про такий факт.

З огляду на те, що практика склалась таким чином, що споживачі послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, в тому числі і з України, використовують послуги постачальників, зареєстрованих за правом іноземної держави, впровадження принципу зворотного запиту на ринку віртуальних активів в Україні стане легалізацією тих відносин, що уже фактично склались, але у чітко визначених рамках, подібно до запропонованих у MiCA.

Тому, для упорядкування принципу зворотного запиту пропонується доповнити ч. 6 ст. 9 Закону України «Про віртуальні активи» положеннями про те, що якщо клієнт, зареєстрований або розташований в Україні, за власною виключною ініціативою ініціює надання послуги, пов'язаної з оборотом віртуальних активів, постачальником послуг, зареєстрованим як учасник ринку віртуальних активів за правом іноземної, вимога щодо отримання дозволу згідно зі ст. 18 Закону України «Про віртуальні активи» не застосовується надання послуг, пов'язаних

з оборотом віртуальних активів відповідного виду, визначеного Законом України «Про віртуальні активи».

Для узгодженості між собою ст. 9 та ст. 18 Закону України «Про віртуальні активи» варто також додати до ч. 2 ст. 18 виняток про те, що діяльність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, допускається виключно за умови отримання дозволу (крім випадків, передбачених Законом України «Про віртуальні активи»).

Між тим, законодавче забезпечення реалізації пропозицій по впровадженню принципу зворотного запиту на ринку віртуальних активів в Україні не буде повним без підзаконного нормативно-правового акта Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, що в розв'язок положень ч. 6 ст. 9 Закону України «Про віртуальні активи» визначатиме порядок та умови, на яких постачальником послуг може бути іноземна юридична особа, яка є учасником ринку віртуальних активів за правом іноземної держави, який і має визначити обмеження застосування принципу зворотного запиту й містити орієнтири для постачальників послуг, що планують надавати послуги користувачам з України.

Що стосується ЄС, то Європейське управління з цінних паперів та ринків (European Securities and Markets Authority, ESMA) продемонструвало рішучу прихильність до забезпечення рівних умов конкуренції між постачальниками, що регулюються в ЄС, і постачальниками з третіх країн, суворо обмеживши останнім можливість орієнтуватися на громадян ЄС без отримання відповідних ліцензій в ЄС. Настанови регулятора щодо зворотного запиту цінових пропозицій на практиці демонструють, наскільки вузьким є простір для маневру для постачальників з третіх країн [4, с. 11].

До прикладу, в розробленому ESMA Керівних принципах щодо зворотного запиту в рамках регулювання ринків віртуальних активів (MiCA) в розділі 5.3 зазначено, що оцінка того, чи звертався постачальник послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів до клієнта, чи контакт був ініційований виключно клієнтом, повинна ґрунтуватися на фактах. Як приклад приведено ситуацію, що коли клієнт звертається до постачальника з третьої країни, щоб купити віртуальні активи, то постачальник матиме можливість в певний момент часу продавати клієнту віртуальні активи того ж типу. Однак, такий постачальник не матиме права здійснювати подальші операції з цим чи іншими віртуальними активами з цим клієнтом через місяць. Постачальники з третіх країн повинні мати можливість надавати записи, що фіксують відносини з клієнтом і, зокрема, чи проявляв клієнт ініціативу щодо отримання послуг [18]. Відповідно, запити до постачальників дійсні лише протягом короткого проміжку часу, після чого постачальникам послуг потрібно буде повторно підтвердити, що ініціатива все ще надходить виключно від клієнта.

Фахівець з «Ernst & Young Global Limited» Д. Стефановські (Stefanoski) підсумував, що учасникам ринку віртуальних активів ЄС доцільно врахувати наступне під час реалізації принципу зворотного запиту: 1) клієнт повинен сам зв'язатися з постачальником послуг; 2) не повинно бути доказів того, що на клієнта вплинув маркетинг чи реклама; 3) клієнт повинен повністю розуміти послуги, які він запитує, вказуючи, що його ініціатива є проінформованою та обдуманною; 4) постачальникам може знадобитися отримати письмове підтвердження від клієнтів про те, що ініціатива була зроблена на власну вимогу клієнта; 5) записи повинні містити мітки часу та копії повідомлень, які підтверджують ініціативу клієнта перед будь-яким залученням; 6) постачальники повинні встановити політику зберігання, щоб забезпечити збереження доказів протягом необхідного періоду; 7) постачальники повинні встановити процеси моніторингу для регулярного перегляду статусу запитів на зворотне звернення; 8) постачаль-

никам може знадобитися отримати нові докази ініціативи клієнта після закінчення місячного періоду [19].

З урахуванням розглянутого іноземного досвіду в основу розробки підзаконного нормативно-правового акта Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, що визначатиме порядок та умови, на яких постачальником послуг може бути іноземна юридична особа, яка є учасником ринку віртуальних активів за правом іноземної держави, варто покласти низку рекомендацій до практичної реалізації принципу зворотного запиту та його дотримання, зокрема таких: 1) угода користувача (публічна оферта чи інший договір) постачальника послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, зареєстрованого за правом іноземної держави, має чітко містити інформування українського споживача про те, що послуги надаються виключно з його ініціативи на його власний ризик; 2) постачальник послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, зареєстрований за правом іноземної держави, надаючи послуги українським клієнтам зобов'язаний фіксувати кожен факт звернення до нього клієнта з України, що може бути реалізовано засвідченням певної декларації електронним цифровим підписом чи, принаймні, заповнення детальних відомостей про те, що ініціатива споживача є проінформованою та обдуманною. Видається, що застосування відмітки на кшталт «check-box» не забезпечить достатнього засвідчення проінформованості споживача; 3) для доведення факту самостійного звернення споживача до постачальника рекомендується здійснювати фіксацію наведених фактів, збираючи дані про час і місце, IP-адресу споживача, його дії на вебсайті постачальника послуг тощо. У разі виникнення потреби постачальник зможе довести факт самостійного звернення споживача до постачальника, інакше це може трактуватись регулятором як зловживання принципом зворотного запиту; 4) постачальнику послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів має бути заборонено здійснювати рекламу своїх послуг та будь-яким іншим чином просувати свої послуги, включно з будь-якими попередніми контактами зі споживачами, а за наявності доказів іншого – послуга не буде вважатись такою, що надана в порядку зворотного запиту.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Узагальнення викладеного вище дає підстави дійти висновку, що впровадження принципу зворотного запиту відповідає потребам ринку віртуальних активів в Україні на сучасному етапі його розвитку, та полягатиме в закріпленні у ч. 6 ст. 9 Закону України «Про віртуальні активи» положень про те, що якщо клієнт, зареєстрований або розташований в Україні за власною виключною ініціативою ініціює надання послуги,

пов'язаної з оборотом віртуальних активів постачальником послуг, зареєстрованим як учасник ринку віртуальних активів за правом іноземної держави, вимога щодо отримання дозволу згідно зі ст. 18 Закону України «Про віртуальні активи» не застосовується до надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів відповідного виду, визначеного Законом України «Про віртуальні активи».

Для узгодженості між собою ст. 9 та ст. 18 Закону України «Про віртуальні активи» варто також додати до ч. 2 ст. 18 виняток про те, що діяльність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, допускається виключно за умови отримання дозволу (крім випадків, передбачених Законом України «Про віртуальні активи»).

Дослідженням зроблено висновок, що законодавче забезпечення реалізації пропозицій по впровадженню принципу зворотного запиту на ринку віртуальних активів в Україні не буде повним без підзаконного нормативно-правового акта Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, що визначатиме порядок та умови, на яких постачальником послуг може бути іноземна юридична особа, яка є учасником ринку віртуальних активів за правом іноземної держави.

В основу розробки такого акта варто покласти низку рекомендацій до практичної реалізації принципу зворотного запиту та його дотримання, зокрема таких: 1) угода користувача (публічна оферта чи інший договір) постачальника послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, зареєстрованого за правом іноземної держави, має чітко містити інформування українського споживача про те, що послуги надаються виключно з його ініціативи на його власний ризик; 2) постачальник послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, зареєстрований за правом іноземної держави, надаючи послуги українським клієнтам зобов'язаний фіксувати кожен факт звернення до нього клієнта з України, що може бути реалізовано засвідченням певної декларації електронним цифровим підписом чи заповнення детальних відомостей про те, що ініціатива споживача є проінформованою та обдуманною; 3) для доведення факту самостійного звернення споживача до постачальника рекомендується здійснювати фіксацію наведених фактів, збираючи дані про час і місце, IP-адресу споживача, його дії на вебсайті постачальника послуг тощо; 4) постачальнику послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів має бути заборонено здійснювати рекламу своїх послуг та будь-яким іншим чином просувати свої послуги, включно з будь-якими попередніми контактами зі споживачами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bains P., Ismail A., Melo F., Sugimoto N. Regulating the Crypto Ecosystem The Case of Unbacked Crypto Assets. *Fintech notes*. 2022. URL: <https://www.lankabusinessonline.com/wp-content/uploads/2022/12/FTNEA2022007.pdf> (дата звернення: 07.01.2025).
2. Binance Square. Законопроект Європейського Союзу MiCA зазнає коригувань, дозволяючи зворотне звернення до криптокомпаній. 2024. URL: <https://www.binance.com/uk-UA/square/post/2024-02-04-european-union-s-mica-bill-undergoes-adjustments-allowing-reverse-solicitation-for-crypto-companies-3685103030738> (дата звернення: 07.01.2025).
3. Skorpens K.F. The Principle of Reverse Solicitation Under the Markets in Crypto Assets Regulation (MiCA). *EU Law Working Papers No. 80, Stanford-Vienna Transatlantic Technology Law Forum*. 2023. URL: <https://law.stanford.edu/publications/no-80-the-principle-of-reverse-solicitation-under-the-markets-in-crypto-assets-regulation-mica/>.
4. Vianelli A., Pantaleo A. (Regulatory) History in the Making: The Path to MiCAR. 2024. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4714854>.
5. Zieds N. The notion of reverse solicitation within the realm of financial services: Masters Thesis / Riga Graduate School of Law. Riga, 2019. 47 p. URL: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/49596/Zieds_Niklavs.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
6. Davis A.-M. To consider the EU regulatory principles of passporting and equivalence as applied to financial services firms operating from the Crown Dependencies in relation to the Alternative Investment Fund Manager's Directive and MiFID II and to consider the implications for systemic risk management and macro-prudential supervision: Master's Thesis / Institute of Advanced Legal Studies, School of Advanced Study, University of London. London, 2016. 33 p. URL: <https://sas-space.sas.ac.uk/6848/>.
7. Nemecek H., Pitz S. The Impact of Brexit on Cross-Border Business of UK Credit Institutions and Investment Firms with German Clients. 2017. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2948944>.
8. Donegan T., Reynolds B., Collins S. On the existence of a pan-European reverse solicitation regime under MiFID II, and importance on a 'Hard' Brexit. 2019. URL: <https://www.aoshearnman.com/en/insights/pan-european-reverse-solicitation-regime-under-mifid-ii-and-importance-on-a-hard-brexite> (дата звернення: 07.01.2025).
9. Wymeersch E. Brexit and the Provision of Financial Services into the EU and into the UK. *European Banking Institute Working Paper Series*. 2018. No. 19. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3119510>.

-
10. Prum A. Brexit: Options for Banks from the UK to Access the EU Market. *European Banking Institute Working Paper Series*. 2017. No. 7. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2983087>.
 11. Louisse, M., van Rijn, M. The Third Country Regime for Investment Firms. *European Business Organization Law Review*. 2024. No. 25. P. 183–207 DOI: <https://doi.org/10.1007/s40804-024-00311-y>.
 12. Zetsche D., Buckley R., Douglas A., Van Ek M. Remaining Regulatory Challenges in Digital Finance and Crypto-Assets after MiCA. *UNSW Law Research Paper*. 2023. No. 23-27. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4487516>.
 13. Annunziata F. An Overview of the Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCAR). *European Banking Institute Working Paper Series*. 2023. No. 158. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4660379>.
 14. Lehmann M. MiCAR – Gold Standard or Regulatory Poison for the Crypto Industry? *European Banking Institute Working Paper Series*. 2024. No. 160. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4692743>.
 15. Barsan I. Are MiCAR's Market Abuse Rules Useful? A critical analysis of the market abuse rules under MiCAR. 2024. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5002239>.
 16. Mizzi M. Fintech Insights #5 – Reverse Solicitation in EU's MiCA. *MAMO TCV Advocates*. 2023. URL: <https://www.mamotcv.com/insights/fintech-insights-5-reverse-solicitation/>.
 17. Hooghiemstra S., Hamdaoui M. The Luxembourg Third-Country Regimes for Banks, «Investment Firms» and «Other PFS». 2021. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3857183>.
 18. European Securities and Markets Authority. Consultation Paper On the draft guidelines on reverse solicitation under the Markets in Crypto Assets Regulation (MiCA). 2024. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2024-01/ESMA35-1872330276-1619_Consultation_Paper_on_the_draft_guidelines_on_reverse_solicitation_under_MiCA.pdf (дата звернення: 07.01.2025).
 19. Stefanoski D. How Reverse Solicitation is Shaping Crypto Assets Investments? *EY*. 2024. URL: https://www.ey.com/en_ch/insights/law/esma-guideline-on-reverse-solicitation-under-mica (дата звернення: 07.01.2025).